

ילדים ששהו במרכזי חירום אינטרניים בשנים 2000-2018

דוח ממצאים-תמצית מנהלים

עדנה שמעוני, אבי עבוד וערן מלקמן - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ענת זעירא - האוניברסיטה העברית ומכון חרוב

עריכה - ציפי ברמן

אב תשפ"ב, אוגוסט 2022

פתח דבר

ראשיתו של מחקר זה לפני כעשר שנים. גב' לין שוסטרמן, שתרמה להקמתו של מרכז החירום הראשון בישראל, שאלה בפשטות - מה קורה לילדים שהיו במרכזי החירום לאורך השנים?

התשובה לשאלה לא הייתה פשוטה מאחר ובמדינת ישראל אין עדיין בסיס נתונים ייעודי על ילדים בכלל ועל קבוצות ייחודיות בפרט. אמנם נתונים קיימים בשפע. הם מצויים הן בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והן במשרדי הממשלה השונים. אולם עדיין חסר גורם שירכו אותם ויפיק מהם דוחות שנתיים מהימנים על מצבם של הילדים. למרות שבמשך שנים רבות המועצה לשלום הילד הפיקה את השנתון הסטטיסטי "ילדים בישראל", פרסום חשוב זה לא ביצע עיבוד על הנתונים המקוריים, אלא פרסם במרכז נתונים שהתקבלו מגופים שונים. לכן, נמצאו בשנתון פערים מסוגים שונים. למשל, פערים שמקורם בדיווחים של בגופים שונים, בהבדלים בדרך העיבוד, בהגדרת האוכלוסייה וכדומה. אחת המטרות של המחקר הנוכחי היא להתגבר על הפערים הללו.

דוח מחקר זה מציג תמונה מלאה על כל הילדים אשר שהו ב-13 מרכזי החירום בשנים 2000-2018 במבחר של תחומי חיים. המחקר הוא פרי יוזמה של מכון חרוב כמענה לשאלתה של גב' לין שוסטרמן, שעמדה גם מאחורי הקמת המכון. הוא הובל ובוצע על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ולא היה יוצא אל הפועל ללא שיתוף הפעולה עם גב' חוה לוי, עו"ס ראשית לפי חוק נוער במשרד הרווחה; גב' לבנה מולר, מנהלת תחום מסגרות חירום והגנה; גב' שרית צרפתי, מנהלת תחום חוק הנוער (טיפול והשגחה); גב' איילה מאיר, מנהלת אגף בכיר משפחות ילדים ונוער בקהילה; ד"ר יוסף אהרונוב, מנהל אגף למחקר, תכנון והכשרה (מתו"ה); וגב' מירי בן שמחון, מנהלת תחום סטטיסטיקה באגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה (מתו"ה).

אנו תקווה שהנתונים המובאים כאן יאירו את מצבם של הילדים, ויסייעו לפתח תוכניות המשך שיסייעו להם להתמודד עם המצוקות הקשות שחוו בילדותם.

תמצית מנהלים

מרכז חירום הוא מסגרת טיפול חוץ-ביתית ייחודית שמטרתה לספק הגנה, הערכה, טיפול ושירותי תמיכה עבור ילדים הנמצאים בסכנה מידית, שבעבורם טרם נקבעה תכנית טיפול. מרכז חירום נועד לענות על שני צרכים עיקריים: האחד, לשמש מקלט וסביבה רגועה ומוגנת לילדים בני 2-14 שחוו התעללות או עזובה קשה. השני, להוות מסגרת מקצועית לאבחון הילדים הפגועים ולתכנון הטיפול בהם. מטרת המחקר היא לתאר את המאפיינים והמצב בתחומי חיים שונים של כלל הילדים אשר טופלו במרכזי החירום בשני העשורים האחרונים.

המחקר מתבסס על נתונים מנהליים המצויים בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), שם נבנה קובץ ייחודי ובו נתונים על מאפייני הילדים שטופלו במרכזים לאורך השנים ועל הוריהם. הקובץ נבנה בידי הלמ"ס והנתונים עובדו בשיתוף פעולה עם מכון חרוב ועם משרד הרווחה. הקובץ מכיל נתונים אודות 4,166 ילדים אשר טופלו בין השנים 2000-2018 ב-13 מרכזי חירום אינטרניים. ממצאי הדוח מתארים את מאפייניהם האישיים של הילדים ושל הוריהם, את מאפייני השהות שלהם במרכזים ואת מצבם בתחומי חיים שונים בשנים שלאחר עזיבת המסגרת. חשוב לציין שלא היה ניתן לזהות את מספרי תעודת הזהות של 130 ילדים (3% מכלל הילדים לגביהם דווחה השמה במרכז חירום). למרות שיש מספר השערות לגבי זהותם (למשל, ילדים שנמסרו לאימוץ או ילדים חסרי מעמד), זהו מצב בעייתי שדורש בדיקה ושיפור היכולת לעקוב אחרי אותם ילדים. מספרי הזהות של יתר הילדים הופיעו במרשם האוכלוסין ונמצא כי ל-695 מהם (17%) אין רישום של אב, ל-43 (1%) אין רישום של אם ול-9 ילדים אין רישום של אב ושל אם. בקרב הילדים ששני הוריהם רשומים במרשם האוכלוסין (3,419, 82% מהילדים שזוהו במרשם), אצל 59% מתוכם שני ההורים חיים ונשואים זו לזה ואצל 37% שני ההורים חיים אך אינם נשואים זו לזה.

מאפייני הילדים: יותר ממחצית הילדים במרכזי חירום הם בנים (58.4%). רובם יהודים ואחרים (82.3%); מתוכם 30% עולים מברית המועצות לשעבר ו-5.6% ממוצא אתיופי (דור ראשון ושני). שיעור הערבים הוא 17.7%. הגיל הממוצע בכניסה למרכז הוא 9 שנים, כאשר התפלגות הגיל דומה בין בנים לבנות ובין קבוצות האוכלוסייה השונות (בקרב ילדים ממוצא אתיופי השכיחות גבוהה יותר בגילאי 11-12).

מאפייני ההשמה במרכזי החירום: בין השנים 2000-2018 היו בסך הכול 4,452 השמות למרכזי חירום, חלקן השמות חוזרות. רוב הילדים (97%) שהו במרכז פעם אחת. באשר לילדים בהשמה ראשונה: משך ההשמה הממוצע עומד על 7 חודשים (החציון והשכיח היו גם הם 7 חודשים). משך ההשמה של ילדים בחברה היהודית ארוך יותר בהשוואה לילדים הערבים (ממוצע 7.2 לעומת 6.1 בהתאמה). ילדים בגילאים צעירים יותר (0-5) שהו יותר זמן מילדים בגילי 12-17 (7.4 חודשים בממוצע לעומת 6.3 חודשים בהתאמה). באשר לילדים בהשמות חוזרות: 137 ילדים שהו במרכזי חירום בשתי השמות ושישה נוספים בשלוש השמות.

השמות בתום השהות במרכזי חירום: רק 8% מהילדים נקלטו במסגרות בקהילה. רוב הילדים (72%) נקלטו במסגרות חוץ-ביתיות של משרד הרווחה ועוד 7% נקלטו בפנימיות חינוכיות שפיקוח משרד החינוך. עבור 13% מהילדים לא נמצא רישום במסגרת רווחה לאחר השהות במרכז חירום. מתוך השאר, 4% היו עדיין במרכז חירום ולגבי 4% נוספים לא ניתן היה לבסס את סדר הזמנים בין היציאה ממרכז החירום לקליטה במסגרת המשך. באשר לילדים שנקלטו במסגרות חוץ-ביתיות: הרוב (86%) נקלטו תוך 3 חודשים מהיציאה ממרכז החירום, 6% נוספים בתוך שנה ו-8% נקלטו לאחר כשנה ממועד היציאה (ללא רישום למסגרת נוספת בתוך). באשר לילדים שנקלטו בפנימיות חינוכיות: רובם המוחלט יהודים (94%), 38% מהם עולים מברית המועצות לשעבר ו-6% ממוצא אתיופי. באשר לילדים שנקלטו במסגרות בקהילה: 43% מהם נקלטו במסגרת לאחר שנה ויותר ממועד היציאה ממרכז החירום (ללא רישום במסגרת נוספת בתוך), רובם יהודים (79%). חשוב לציין

שעד לשנת 2013, שיעור הילדים שיצאו למסגרות בקהילה היה כמעט אפסי (0.6%), ומשנה זו ואילך שיעורם עלה ועמד על כ-17% בממוצע.

ילדים במסגרות של החינוך מיוחד (2007-2018): שני שלישים מהילדים אשר שהו במרכזי חירום למדו במסגרות של חינוך מיוחד. שיעור זה גבוה יותר בקרב בנים לעומת בנות, בקרב ילדים יהודים לעומת ערבים, ובקרב ילדים ממוצא אתיופי לעומת ילדים שעלו מבריה"מ לשעבר. באשר לילדים בגיל גן: 70% למדו בגנים של חינוך מיוחד והשאר למדו במסגרות שילוב בגנים רגילים. באשר לילדים בגיל בית ספר: 32% למדו בבתי ספר של חינוך מיוחד, 33% למדו בבתי ספר רגילים בכיתות מיוחדות ו-35% למדו במסגרת שילוב בכיתה רגילה.

טיפול על ידי קצין ביקור סדיר (2003-2018): 60% מהילדים היו בטיפול של קצין ביקור סדיר, לפני או אחרי השהות במרכז חירום. 40% מהם טופלו במשך 3 שנים ויותר. כמחציתם היו בטיפול של קצין ביקור סדיר בשנת הכניסה למרכז חירום או בשנים שלפניה, והיתר טופלו לאחר השהות במרכז חירום. בנים טופלו יותר מבנות, יהודים יותר מערבים וילדים ממוצא אתיופי יותר מילדים עולים מבריה"מ לשעבר.

נפגעי עבירה (2014-2016): כמעט רבע מהילדים ששהו במרכזי חירום נפגעו מעבירה אחת לפחות שדווחה למשטרה בשנים 2014-2016. חשוב לציין ששיעור זה הוא שיעור חסר מאחר והוא לנקודת זמן של 3 שנים בלבד. שיעורן היחסי של הבנות היה גבוה משל הבנים.

מעורבות בפלילים (2000-2020): ילדים (12-18) שנפתח להם תיק פלילי: לאחד מכל שלושה ילדים שטופלו במרכזי חירום נפתח תיק פלילי כבן נוער בגיל האחריות הפלילית. שיעור הבנים שנפתחו להם תיקים פליליים עמד על 42%, כפול משיעור הבנות (20%). בקרב הילדים שנקלטו במרכז חירום בגיל צעיר, יש פחות בעלי תיקים פליליים כבני נוער. ילידי 1985-2005 שעמדו לדין: 17% מכלל הילדים ששהו במרכזי חירום עמדו לדין לפחות פעם אחת בשנים 2000-2017, רובם אף הורשעו (72% מכלל העומדים לדין). הנתונים מתייחסים רק לילדים שבמועד הבדיקה היו כבר בגיל האחריות הפלילית (כלומר נולדו לפני שנת 2006). ככל שהגיל מבוגר יותר במועד הבדיקה, כך עולה שכיחות העומדים לדין.

מאפייני הורי הילדים: הכנסה ועבודה: עבור ההורים (אב ואם) של כ-55% מהילדים לא היה מידע על ההכנסות, לכן המידע חלקי. בשנת הכניסה של הילד למרכז חירום מרבית ההורים לא עבדו. הוריהם של 40% מהילדים לא היו מועסקים כלל ולשליש מהילדים היה הורה אחד (אב או אם) שלא עבד. השכלה: לכמחצית מהילדים ששהו במרכז חירום היו אם או אב שרמת השכלתם נמוכה מסיום תיכון או אינה ידועה (47%-50% בהתאמה). רמת השכלה נמוכה מסיום תיכון בלטה במיוחד בקרב ההורים הערבים ועמדה על כ-80%. גם בקרב אימהות ואבות ממוצא אתיופי נמצא שיעור גבוה של השכלה נמוכה מסיום תיכון או שאינה ידועה (74%-77% בהתאמה). מחצית מההורים היהודים סיימו תיכון או בגרות לעומת 14%-19% מההורים הערבים. אחוז ההורים שלהם תעודה על תיכונית או תואר אקדמאי היה נמוך בקרב ההורים היהודים וכמעט אפסי בקרב ההורים הערבים. עומדים לדין: 58% מהאבות עמדו לדין, מהם 93% הורשעו בדין. 11% אבות עמדו לדין בשנת הכניסה של הילד למרכז חירום. שיעורים אלה היו גבוהים יותר בקרב הערבים. 24% מהאימהות עמדו לדין, מהן 83% אף הורשעו. 3% אימהות עמדו לדין בשנת הכניסה של הילד למרכז חירום. שיעורים אלה היו גבוהים יותר בקרב היהודיות.

מוכרים לשירותי הרווחה (2000-2018): רוב רובן של משפחות הילדים במרכזי חירום (94%) היו מוכרות לשירותי הרווחה והיה קיים לגביהן רישום לנזקקות ראשית מוגדרת לילד או לאחד ההורים בעת כניסה הילד למרכז החירום. לחלק מהילדים וההורים היה רישום של נזקקות נוספת (משנית): ל-11% מהילדים, 34% מהאימהות ו-30% מהאבות. סוג הנזקקות הראשית השכיח ביותר בקרב ההורים והילדים היה תפקוד לקוי

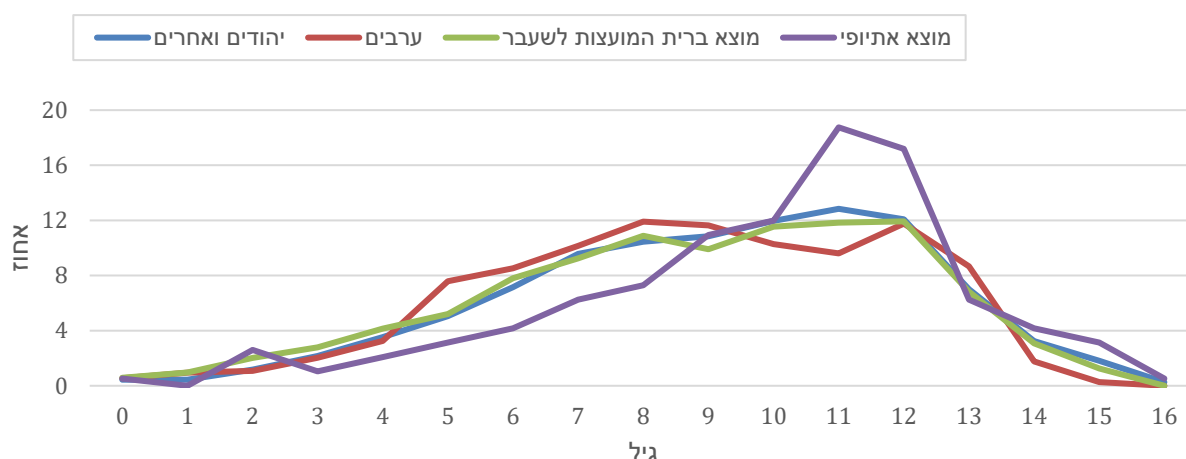
של ההורים או של ילדיהם. סוג הנזקקות השכיח השני בקרב ההורים הוא עוני, קשיי הכנסה ותעסוקה, ולאחריו - אלימות. בקרב הילדים – אלימות, ולאחריו עוני.

מאפייני בוגרי (18-35) מרכזי החירום (בשנת 2020): 87% מהם היו רווקים ורק 11% היו נשואים. זאת בהשוואה ל-63% רווקים ו-33% נשואים בכלל האוכלוסייה בגילאים אלו. שיעור הגרושים עמד על כ-2% והוא דומה לשיעור בכלל האוכלוסייה, אם כי קיים פער בולט בגילים המבוגרים שם שיעורם היחסי של הגרושים בקרב בוגרי מרכזי חירום היה גבוה בהשוואה לאוכלוסייה. באופן יחסי, בוגרי מרכזי חירום נישאו פחות והתגרשו יותר בהשוואה לכלל האוכלוסייה, רק 13% נישאו ומהם 16% התגרשו, כאשר בכלל האוכלוסייה 37% נישאו ומהם 5% התגרשו. בהתאם, גם שיעור ההורים בקרבם נמוך יותר בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (16% לעומת 31% בקבוצת הגיל המקבילה באוכלוסייה). שיעור בעלי תואר אקדמי בקרב בוגרי מרכזי חירום הוא אחוז אחד בלבד לעומת 18% בקבוצת הגיל המקבילה באוכלוסייה הכללית. לאחוז אחד נוסף יש תעודה על תיכונות לא אקדמית לעומת 4% באוכלוסייה הכללית. שיעור בוגרי מרכזי החירום שלא סיימו תיכון עמד על 42% לעומת 16% בקבוצת הגיל המקבילה באוכלוסייה הכללית.

סיכום: הממצאים בדוח מציירים תמונה מטרידה. נכון הוא, שילדים שהגיעו למרכזי החירום הם אלה שנחשפו לסכנה בדרגה הגבוהה ביותר. לכן, סביר שמצבם לאורך שנות ההתבגרות ובבגרות יהיה מלווה באתגרים. יחד עם זאת, מערכת הרווחה משקיעה משאבים רבים בילדים אלה ומן הראוי לזהות את התחומים שבהם ניתן לסייע להם בצורה ממוקדת יותר כדי לשפר את מצבם. למשל, בתחום ההשכלה והמעורבות בפלילים. בהיעדר מערכת ייעודית לניטור מצבם של הילדים לאחר שסיימו את השהות במרכזים, אנו תקווה שמחקר זה מוסיף לא רק לתיאור מצבם לאורך הזמן ובתחומי חיים מרכזיים, אלא גם יסייע לתהליכי קבלת החלטות המבוססות על מידע נוסף, שכיום אינו נגיש.

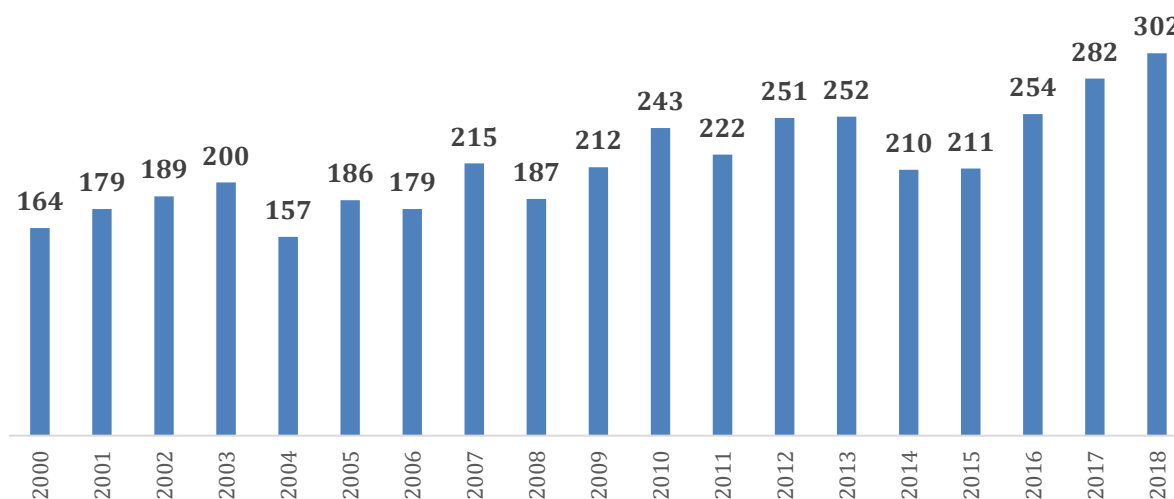
במדינת ישראל אין תהליכי ניטור שיטתיים על מצבם ורווחתם של ילדים בכלל, ובמיוחד של הפגיעים ביותר בחברה הישראלית, אלה החשופים להתעללות ולהזנחה כדוגמת הילדים שהיו במרכזי החירום. מומלץ להטמיע תהליכים כאלה, שיאפשרו לעקוב אחרי מצבם של הילדים ולזהות מגמות לאורך זמן, ולתכנן תוכניות לשיפור מצבם והשתלבותם בחברה כבוגרים.

תרשים 1: גיל הילדים בעת קליטתם במרכז חירום, לפי קבוצת אוכלוסייה ומוצא (%)

מקור: רשות האוכלוסין וההגירה, מרשם האוכלוסין 2018.

תרשים 2: מספר הילדים שנקלטו (קליטה ראשונה) במרכזי חירום בשנים 2000-2018.

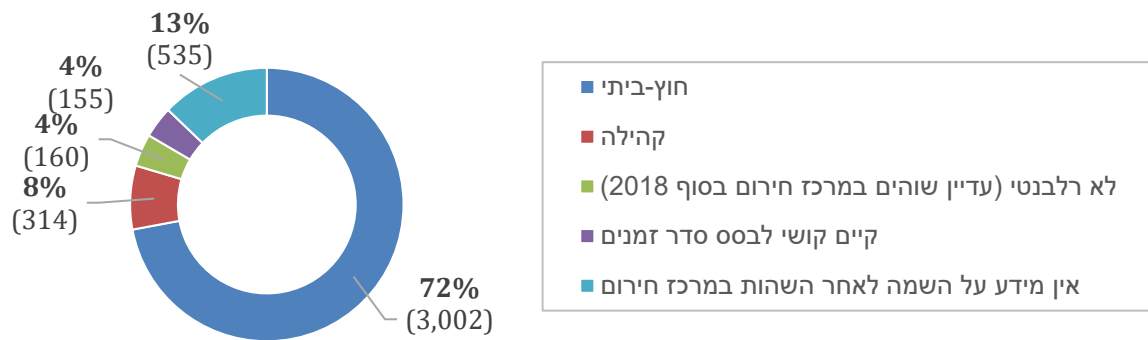

מקור: משרד הרווחה, קובץ מסגרות והשמה.

הערה: 71 ילדים שנכנסו לפני שנת 2000 לא נכללו בתרשים הנוכחי.

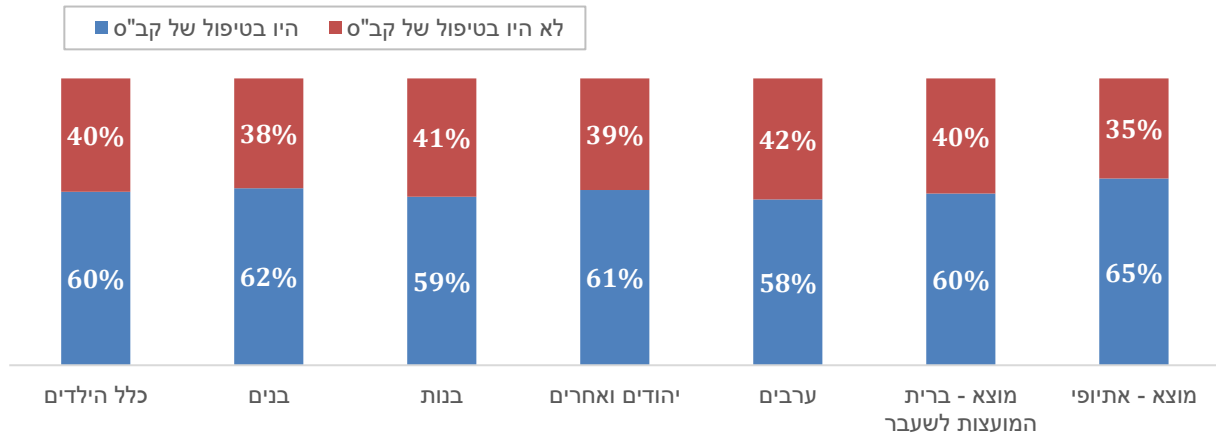
בין השנים 2000-2018 היו בסך הכול 4,452 השמות למרכזי חירום, חלקן השמות חוזרות. רוב רובם של הילדים (4,023 שהם 97%) שהו במרכז פעם אחת, 137 ילדים (3%) שהו פעמיים ושישה ילדים שהו שלוש פעמים.

תרשים 3: סוג הסידור אליו יצאו הילדים אחרי השהות במרכז חירום (2018-2000) (%)

מקור: משרד הרווחה, קובץ מסגרות והשמה.

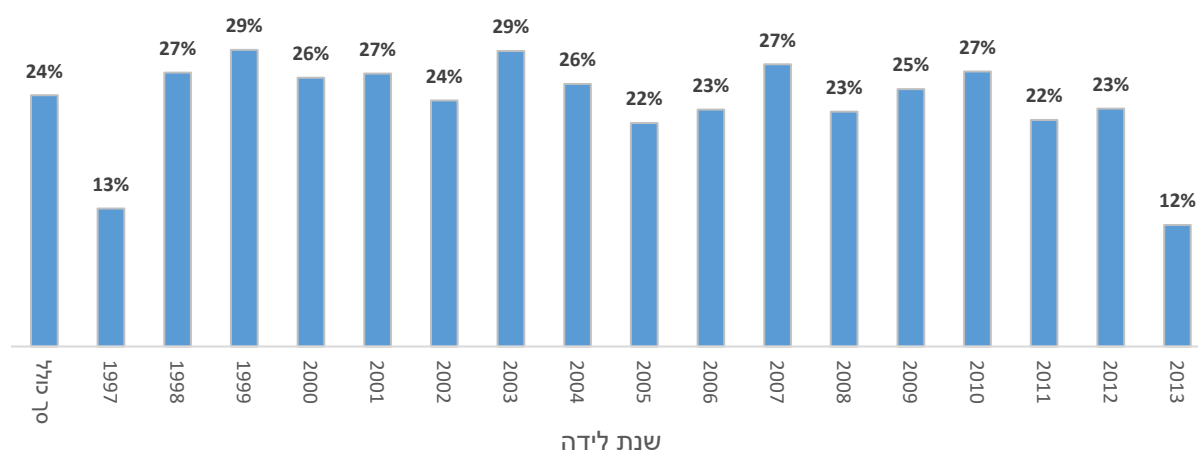
תרשים 4: ילדים שטופלו על-ידי קב"ס, לפני או אחרי שהותם במרכז חירום (2018-2003) (%)

מקור: משרד החינוך, קובץ קב"סים.

2,520 ילדים (60%) היו בטיפול של קצין ביקור סדיר, לפני השהות במרכז חירום או אחריה. 49% טופלו בשנת הכניסה למרכז חירום או בשנים שלפניה, והיתר טופלו לאחר השהות במרכז חירום. 40% מהם טופלו במשך שלוש שנים ויותר. בנים טופלו יותר מבנות, יהודים יותר מערבים וילדים ממוצא אתיופי יותר מילדים עולים מבריה"מ לשעבר.

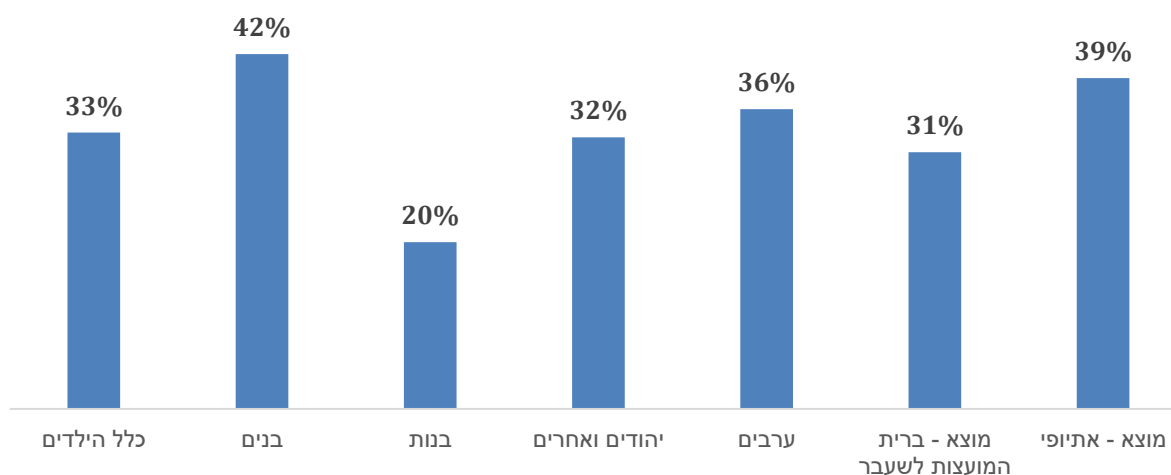
תרשים 5: ילדים ששהו במרכזי חירום ושדווחו כנפגעי עבירה בשנים 2014-2016 (אחוז מסך הילדים במרכזי חירום), לפי שנת לידתם (%)

מקור: משטרת ישראל, קובץ נפגעי עבירה, 2014-2016.

24% מהילדים ששהו במרכזי חירום נפגעו מעבירה אחת לפחות שדווחה למשטרה בשנים 2014-2016. חשוב לציין שזהו נתון חסר מאחר שהוא מתייחס לתקופה של שלוש שנים בלבד (בשנים 2014-2016). כמו כן, הנתונים שהתקבלו מתייחסים רק לנפגעי עבירה שהיו בתקופה זו בגילי 0-18. בשנים אלה, שיעורן היחסי של הבנות היה גבוה משל הבנים ועל 26% מהבנות ששהו במרכזי חירום דווח למשטרה שהן נפגעות עבירה, לעומת 23% מהבנים.

תרשים 6: ילדים ששהו במרכזי חירום ושנפתח להם תיק פלילי בהיותם בני נוער (12-18), לפי מין, קבוצת אוכלוסייה ומוצא (אחוז מכלל הילדים ששהו במרכזי חירום).

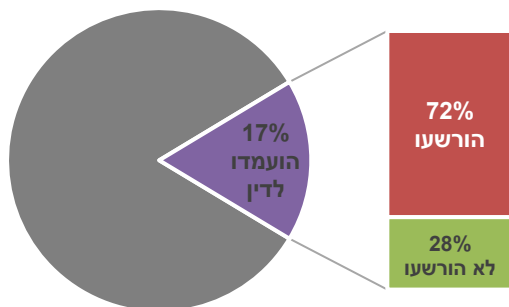
מקור: משטרת ישראל, קובץ תיקים פלילים, 2000-2020.

לאחד מכל שלושה ילדים ששהו (אי פעם) במרכזי חירום נפתח תיק פלילי (כשהיו בני נוער בגילי 12-18).¹

¹ תיקים שיש בהם רישום פלילי מלא (תיקי פ"א) ולא כולל תיקים בהליך של אי תביעה לקטינים (טיפול מותנה).

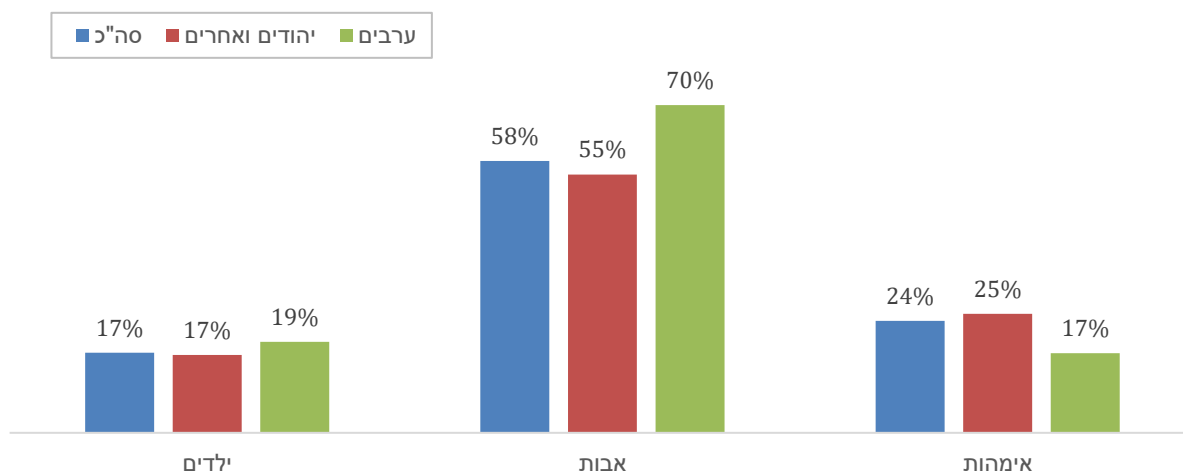
לשם השוואה - שיעור בני הנוער שנפתחו להם תיקים פליליים בשנת 2020 באוכלוסייה הכללית עמד על 5.9 לאלף ילדים, ובשנת 2019 על 6.9 לאלף ילדים (שיעורים דומים היו גם בשנים קודמות). אחוז הבנים שנפתחו להם תיקים פליליים עמד על 42%, פי שניים מאחוז הבנות (20%). שיעור הבנות ששהו במרכזי חירום ושנפתח להן תיק פלילי חריג אף יותר (200 לאלף), בהשוואה לאחוז הבנות עם תיקים פליליים בכלל האוכלוסייה: 0.9 לאלף בשנת 2020 ו-1.1 לאלף בשנת 2019.

תרשים 7: ילדים ששהו במרכזי חירום (ילידי 1985-2005) והועמדו לדין (לפחות פעם אחת) בשנים 2000-2017 ומי שהורשעו (%)

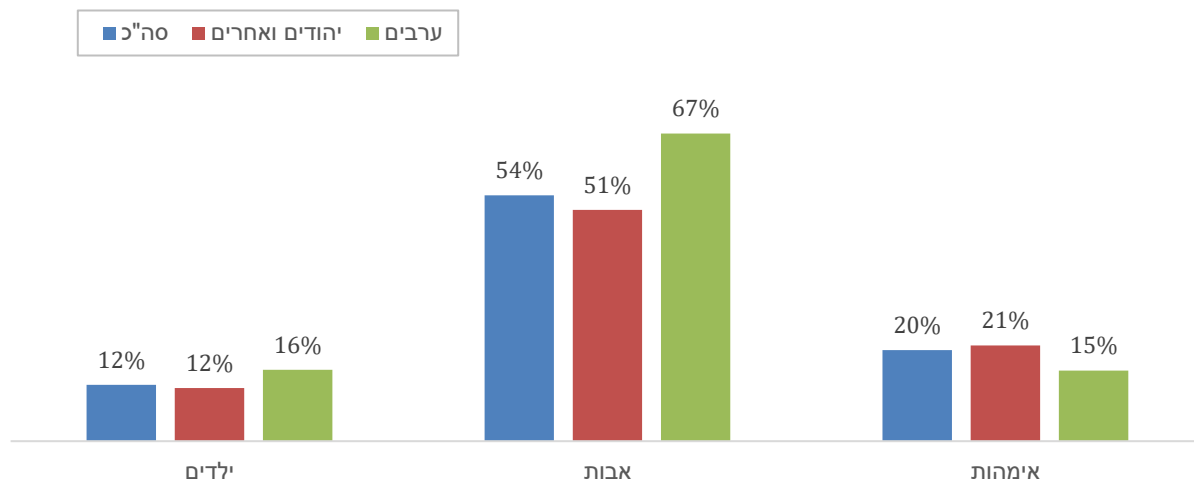
מקור: משטרת ישראל, קובץ עומדים לדין 2000-2017.

תרשים 8: ילדים ששהו במרכזי חירום והוריהם - עומדים לדין, לפי קבוצת אוכלוסייה (%)

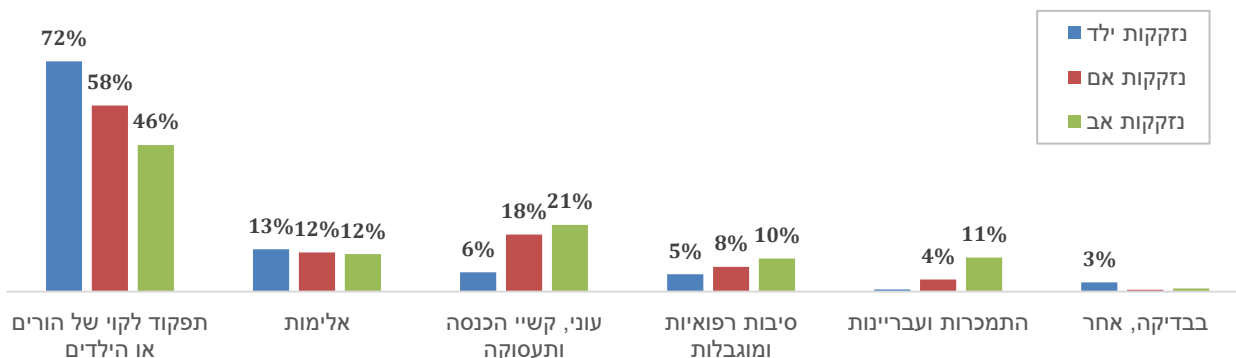
מקור: משטרת ישראל, קובץ עומדים לדין, 2000-2017.

תרשים 10.10: ילדים ששהו במרכזי חירום והוריהם - עומדים לדין, לפי קבוצת אוכלוסייה (%)

מקור: משטרת ישראל, קובץ עומדים לדין, 2000-2017.

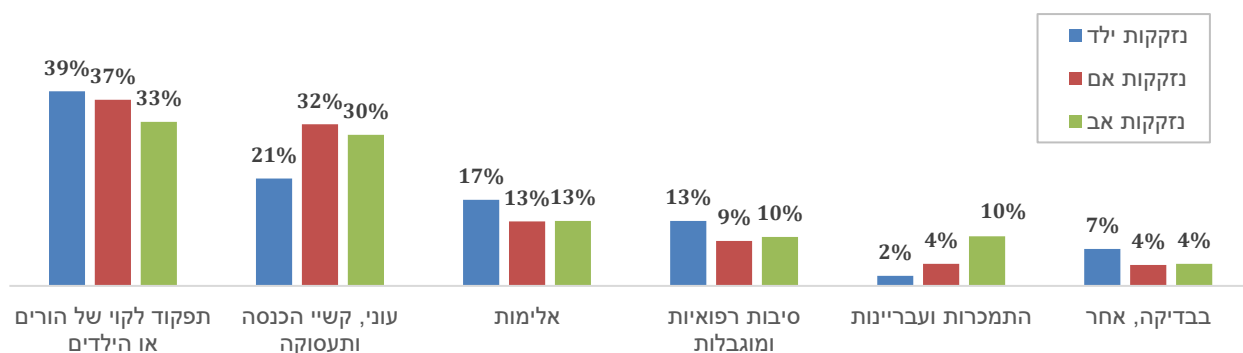
תרשים 11.1: סוג הנזקקות הראשית של הורים וילדים שטופלו במרכזי חירום, בעת קליטת הילד במרכז (%)

מקור: משרד הרווחה, קובץ נתוני יסוד.

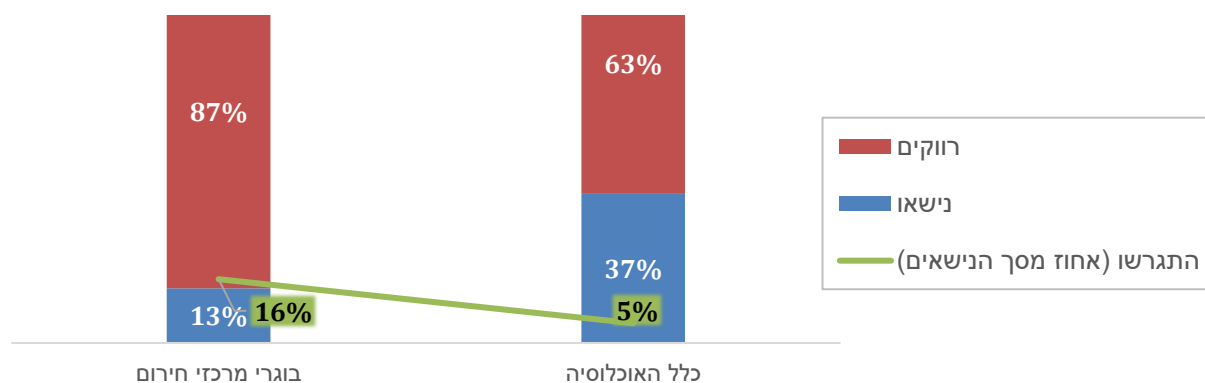
94% ממשפחות הילדים שטופלו במרכזי חירום (3,900) היו מוכרות לשירותי הרווחה והיה קיים לגביהן רישום לנזקקות ראשית מוגדרת לילד או לאחד מההורים בעת כניסת הילד למרכז החירום. לחלק מהילדים וההורים היה רישום של נזקקות נוספת (משנית): ל-477 ילדים (11%) מכלל הילדים, ל-1,383 (34%) מכלל האימהות ול-1,031 (30%) מכלל האבות.

תרשים 11.2: סוג הנזקקות המשנית של הורים וילדים שטופלו במרכזי חירום, בעת קליטת הילד במרכז (%)

מקור: משרד הרווחה, קובץ נתוני יסוד.

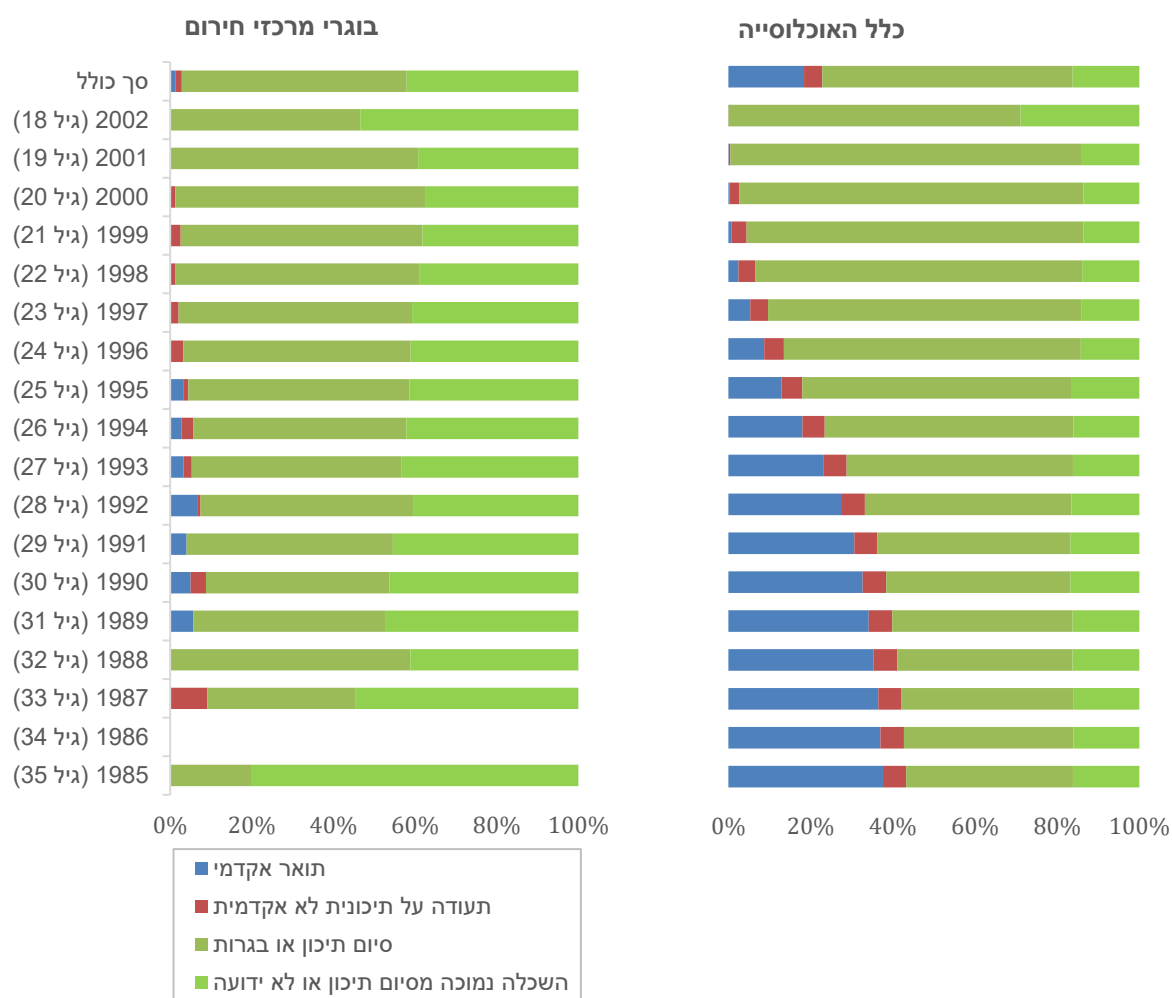
תרשים 12.2: מצבם המשפחתי של ילדים בוגרי מרכזי חירום, ילידי 1985-2002 (%) (2020)

מקור: רשות האוכלוסין והגירה, מרשם האוכלוסין 2020.

בשנת 2020 16% מהבוגרים של מרכזי החירום היו הורים, לעומת 31% בקבוצת הגיל המקבילה באוכלוסייה.

תרשים 12.4: רמת ההשכלה של בוגרי מרכזי חירום בהשוואה לכלל האוכלוסייה, לפי שנת לידתם (2020) (%)

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מרשם השכלה 2019.

הערה: לא נמצאו ילידי 1986 ששהו במרכזי חירום בשנים 2000-2018.